

Роман Гуревич, Алла Коломієць
Вінницький державний педагогічний
університет імені Михайла Коцюбинського
м. Вінниця

НЕПЕРЕРВНА ОСВІТА ПЕДАГОГА: МОТИВАЦІЙНІ ЧИННИКИ

Сучасні соціальні теорії, в тому числі концепція розвиваючого навчання, виходять з того, що об'єктом визначення освітніх перспектив є людина, її здатність до соціалізації. Нині всіма визнано, що подібно тому, як освіта на певному історичному етапі є благом суспільства або держави, вона також, за певних умов, перетворюється на соціальне й індивідуальне благо для індивіда.

На жаль, уявлення більшості сучасної молоді про призначення освіти зводиться до того, що освіта є лише засобом здобуття професії та підготовки до майбутньої трудової діяльності. Надто вузьке трактування суті й можливостей освіти стало причиною того, що ігнорується психологічний аспект освітнього процесу. Адже за допомогою освіти людина набуває певного символічного капіталу, що сприяє зміцненню її позицій у самовизначенні та життєдіяльності.

Можна, звичайно, сказати, що значна частина молоді йде до вищого навчального закладу (ВНЗ) лише за дипломом про вищу освіту. Але далеко не кожний диплом сьогодні забезпечує працевлаштування, а тим більш достатній рівень заробітної платні. В наш час кожний керівник, приймаючи на роботу фахівця, насамперед звертає увагу на його інтелектуальний рівень. Авторам відомі приклади, коли як провідні українські та закордонні фірми різних профілів самі запрошують на роботу з високою заробітною платнею випускників і навіть студентів ВНЗ, де ґрунтовно вивчаються природничо-математичні науки, справедливо вважаючи, що їхній інтелектуальний рівень є достатнім для опанування будь-якою, навіть не зовсім суміжною спеціальністю. В цьому випадку можна стверджувати, що ВНЗ дійсно забезпечили своєму випускнику необхідний рівень конкурен-

тоздатності. Випускники цих навчальних закладів у будь-яких суспільних і виробничих умовах відчуватимуть себе впевнено і комфортно з точки зору професіоналізму. Але це можливе лише при наявності у випускників навичок до самоудосконалення і неперервної освіти.

Таким чином, не дивлячись на те, що ставлення до освіти як до засобу, а не до мети, сьогодні досить поширене в суспільстві, самоцінність освіти саме для індивіда є незаперечною. Прогрес особистості пропорційний зростанню цінності освіти і перетворенню її в невід'ємний атрибут сучасного стилю життя.

Дійсно, сучасна людина навряд чи змогла б уявити своє життя без освіти. Проте, як свідчать спостереження, більшість уявлень людей про призначення освіти – це підготовка до майбутньої професії. В такому розумінні освіти як засобу, що забезпечує місце в суспільстві, чітко простежується домінанта вузько-професійного аспекту. Таке трактування є сьогодні найпоширенішим у багатьох країнах.

Значною мірою це так. Адже рівень і характер освіти індивіда визначають його професійний і соціальний статус, а це, в свою чергу, формує і весь уклад життя, оточення, роботу, дозвілля і т.ін.

Таким чином, з прагматичної точки зору, освіта є потенційним благом для індивіда, оскільки з її допомогою він здатний вирішувати низку найрізноманітніших проблем і може досягати сформульованих цілей. До них відносяться такі: забезпечення безконфліктних взаємин з людьми і суспільством в рамках різних соціальних інститутів; гарантія успіху діяльності, розширення її горизонтів і якостей, пізнання її нових типів і форм; досягнення значних і бажаних результатів; попередження помилок; використання соціального досвіду; досягнення соціального статусу, успіху, благ, престижу і т.ін.

Останнім часом, переконуючи нас у недосконалої традиційних функцій освіти, в педагогічній літературі, зокрема, лунають заклики до нових підходів у освіті. Наприклад, підготовка вчителів у педагогічних ВНЗ, згідно з чисельними публікаціями, має ґрунтуватися на провідних принципах гуманізації, гуманітаризації, демократизації та неперервності освіти. Першочерговим завданням національної вищої школи нині є формування фахівця не просто як професіонала, а, насамперед, як людини, оскільки інтенсивні процеси трансформації суспільства характеризуються зростанням ролі людського чинника. Саме глобалізація економічних, політичних і культурних зв'язків, широка інформатизація всіх сфер життєдіяльності людей, використання високих технологій та посилення загрози екологічної катастрофи викликали світові тенденції гуманізації, гуманітаризації, екологізації освіти та ідею її неперервності.

Проте постає питання: чи може бути гуманною і демократичною освіта, наприклад, в педагогічному ВНЗ, який готує людей до фактично жebraцького існування на мізерну зарплату? Чи зможе викладач такого закладу виховати в майбутнього вчителя любов до професії, яка не цінується ні державою, ні суспільством? Напрошується висновок, що професійна освіта, якщо вона передбачатиме головним чином лише професіоналізацію, гуманною бути не може.

Ідея неперервної професійної освіти, що передбачає реалізацію і забезпечення людині задоволення її потреб у знаннях протягом усього життя, є також не зовсім такою однобічною і прямолінійною. В нашій країні неперервну освіту трактують як життєву необхідність в умовах постійної модернізації науки і виробництва, а також в умовах ротації виробничої бази (перекваліфікація)¹. В обох випадках спостерігається мотивація до неперервної освіти, пов'язана з професіоналізацією і пристосуванням людини до умов виробництва. Тобто неперервна освіта виступає як засіб соціального захисту людини в умовах технологічних революцій. Такий підхід до розуміння неперервної освіти більш схожий на примусову професіоналізацію, продиктовану економічними умовами. Очікувати позитивного ставлення до освіти в цьому випадку немає підстав. Для цього неперервна освіта має стати системою, що базується на певних стратегіях, підкріплених метою, методами і завданнями, а головним мотивом її суб'єктів має стати потреба у розвитку творчих здібностей особистості.

У процесі навчання формуються світорозуміння, норми поведінки, пріоритетні цінності, мотивації діяльності, тобто духовна свобода. Задовольняючи пізнавальний інтерес, індивід отримує радість пізнання, засвоює культуру почуттів і т. ін. Головне питання освіти сьогодні – що потрібно людині і для людини? Благо людини має стати реальною соціальною, індивідуальною цінністю, а сам процес освіти має набути форм, адекватних природній потребі людини в душевному комфорті, повазі до її особи і цінуванні її професії. Сьогодні особливо важливо, щоб освітньою метою було формування особистості, яка знаходиться в гармонії з собою, суспільством і природою.

Загострилася сьогодні і проблема планетарного, глобального мислення. Між тим наше суспільство ні ментально, ні діяльнісно до нього ще не готове. Однак, громадянин Всесвіту починається як мінімум з громадянина свого суспільства, з громадянина своєї країни. Якщо таке громадянство сформоване не лише раціонально, а й емоційно, якщо освіті

¹ Пахомов Н.Н. *Кризис образования в контексте глобальных проблем // Культура, образование, развитие индивида.* – М., 1990.

вдасться ввімкнути всі механізми соціалізації індивіда таким чином, що вона в суспільстві забезпечить йому комфорт, радість діяльності і життя, то людина зможе здолати будь-які перешкоди і труднощі, використовуючи набуті і здобуваючи нові знання. Тоді можна буде стверджувати, що освіта виконує свою місію, даючи світу високоосвічену людину.

Освіта стане реальною цінністю для особистості лише тоді, коли суспільство забезпечить для неї такі прийнятні умови, в яких зусилля індивіда, витрачені на придбання соціально значущих якостей виявляться виправданими; коли процес навчання набуде форм, адекватних природній потребі людини в душевному комфорті. Адже в умовах ненадійності соціальних механізмів і панування низької культури людина, зорієнтована нашою системою освіти на турботу про себе, буде жити лише собою, тільки одним днем. Таку людину не цікавитимуть ні доля своєї нації, ні, тим паче, доля всього людства. Таке заниження і звуження розуміння ролі людини в суспільстві і жорстка професіоналізація навчання ведуть до загострення кризи освіти, негативного ставлення до неї. Тому держава повинна спрямувати суспільні тенденції на формування ставлення суспільства до освіти як до пріоритетної сфери і створити індивіду умови для безперешкодної реалізації його прагнень. Освіта сьогодні виступає як стратегічний ресурс суспільного поступу і одночасно могутній чинник самореалізації особистості, її конкурентоздатності, добробуту і комфорту. “Українська освіта має стати орієнтованою на особистість, демократичною, конкурентоздатною у світовому освітньому просторі. Базуючись на національній ідеї українського державотворення, вона спрямована на ствердження національних інтересів, має здійснюватися впродовж життя, відповідати потребам особистості і суспільства, які постійно змінюються”².

Задоволеність людини працею, розумне поєднання моральних і матеріальних стимулів формують творчий підхід особистості до своїх професійних і громадських обов’язків. Саме тому головною метою української освіти, на думку академіка Н.Г.Ничкало, є “створення умов для особистісного розвитку і творчої самореалізації кожного громадянина України, формування поколінь, здатних навчатися впродовж життя, створювати і розвивати цінності громадянського суспільства, а також сприяти консолідації української нації, інтеграції нашої держави в європейський і світовий простір”³.

² Андрущенко В.П. *Три кроки назустріч освіті // Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти: Зб.наук.праць. – Ч.1. – Харків: НТУ“ХП”, 2002. – С.15.*

³ Ничкало Н.Г. *Педагогічні і психологічні дослідження в Україні: проблеми і перспективні напрями // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці*

Цілком очевидно, що головна роль у такому процесі відводиться педагогам. Зростають вимоги не лише до загальнопрофесійного і загальнокультурного рівня вчителя, а й рівень його відповідальності перед суспільством. Тому майбутній учитель має усвідомлювати складність, глибину і велич завдань, які він покладає на свої плечі. Він має бути переконаний, що готовий до такого виду діяльності, а якщо ще не готовий, то повинен знати, як досягти такої готовності.

Дані багатьох психолого-педагогічних досліджень в Україні свідчать, що понад 80% студентів технічних спеціальностей головним мотивом навчання висувають необхідність у майбутньому заробляти на життя, отримувати матеріальну винагороду.

Через низьку заробітну плату вчителів цей мотив не може бути головним у студентів педагогічних ВНЗ. Як показали наші дослідження на факультеті підготовки вчителів початкових класів, переважна більшість майбутніх учителів (83%) головним мотивом вибору своєї професії вважають любов до дітей, бажання спілкуватися з ними. За таких умов є підстави сподіватися, що педагогічний навчальний заклад дійсно готує вчителя-гуманіста, який на перше місце в навчально-виховному процесі ставитиме інтереси дитини.

Саме така мотивація пояснює великий пізнавальний інтерес студентів до дисциплін психолого-педагогічного циклу (якісний показник успішності тут часто перевищує 90%, а інколи сягає і 100%). На жаль, зовсім інша картина спостерігається під час вивчення фундаментальних наук (математики, мови, біології, географії тощо). Майже половина студентів не мають бажання отримати глибокі знання із цих предметів, вважаючи їх занадто теоретизованими, відірваними від шкільної програми, не пов'язаними між собою і з майбутньою професією. Більшість студентів уже вважають себе готовими до роботи в школі, а необхідність перебування в стінах університету розцінюється ними лише умовою отримання диплому. Таке неправильне розуміння ролі теоретичної підготовки в професійному зростанні вчителя приводить і до труднощів у засвоєнні предметів методичного циклу, що ґрунтуються на матеріалі відповідних базових дисциплін.

На жаль, досвід переконує, що без глибоких теоретичних знань і системи практичних навичок ніяка любов до дітей не допоможе вчителю розвинути в учнів інтелектуальні здібності, сформувати в них правильну картину про навколишній світ, навчити їх самостійності, наполегливості, прищепити естетичні смаки тощо.

Таким чином, загострення проблеми теоретичної підготовки майбутнього вчителя вимагає здійснення певних реформ у викладанні базових дисциплін. Одним із головних завдань педагогічного процесу підготовки вчителя є перетворення особистості студента у вчителя-професіонала, спроможного вирішувати все різноманіття завдань, пов'язаних із навчанням, вихованням і розвитком школярів. Тому поліпшення фахової підготовки вчителя потребує не лише нових, більш ефективних шляхів організації навчально-виховного процесу в педагогічних закладах, а й перегляду структури й змісту предметної підготовки студентів, підняття її на технологічний рівень викладання і навчання.

З цією метою головними у навчальному процесі педагогічного ВНЗ, на нашу думку, мають стати такі напрями: інтеграція; гуманізація; професійна спрямованість; естетизація. Тобто заняття з кожної дисципліни мають бути пронизані міжпредметними зв'язками, враховувати інтереси і здібності кожного студента, мати безпосередній вихід на шкільну програму, містити емоційні моменти (цікаві історичні факти, демонстрацію витворів мистецтв, застосування аудіо- та відеозаписів тощо). Яким би не був абстрактним навчальний матеріал, творчий викладач завжди повинен знайти шляхи зробити його доступним і цікавим.

Значну роль теоретичної підготовки в професійній діяльності педагога підтверджує також той факт, що студенти із високим показником успішності з фундаментальних дисциплін відрізняються від інших готовністю брати на себе відповідальність за свої успіхи і невдачі, намаганням ставити перед собою цілі і досягати їх. Це означає, що такий студент у майбутньому буде спрямований на неперервний професійний розвиток, самовдосконалення, розкриття внутрішнього потенціалу, творчість.

Лише за умови усвідомлення своєї відповідальності буде підсилюватися потреба педагога в теоретичному осмисленні результатів своєї діяльності, у виконанні дослідницьких функцій, підвищуватиметься його прагнення до максимального використання новітніх педагогічних технологій, а, як наслідок цього, прагнення до постійного вдосконалення, неперервності освіти тощо. Лише відповідаючи за розвиток суспільства в цілому, педагог обов'язково включиться в процес неперервної освіти, оскільки інших засобів забезпечення цієї мети в нього немає.

Для формування в свідомості майбутнього вчителя почуття такої відповідальності процес навчання у ВНЗ має бути зорієнтований не лише на підготовку предметника, а й на формування вчителя-гуманіста, носія провідних ідей національної та загальнолюдської культури, особистість творчу і допитливу. Лише такий учитель може бути ланкою успішного

реформування системи освіти, розширення її соціальних функцій та соціально-культурного призначення в суспільстві.

На жаль, випускник загальноосвітньої школи, який тільки вступив до педагогічного ВНЗ, ще не є зрілою соціалізованою особистістю з стійкими соціальними, інтелектуальними та морально-естетичними якостями, необхідними для професійного самовдосконалення і самовиховання. Тому першочерговим завданням педагогічної вищої школи є формування й розвиток у майбутнього вчителя внутрішньої мотивації до неперервної освіти як особистісно значущої цінності.

Ми підтримуємо думку, що “підготовка майбутнього вчителя до неперервної педагогічної освіти має передбачати не лише розвиток потреб в оволодінні фаховою науковою інформацією, а й сформованість морально-вольової сфери через утворення моральних стимулів і мотивів його професійного зростання (патріотичні громадянські почуття, професійний обов’язок, професійна відповідальність та самовідданість тощо)”⁴. Очевидно, що розвиток внутрішніх моральних та пізнавальних мотиваційних підсистем неперервної педагогічної освіти є завданням найвищого рівня складності, оскільки вони пов’язані з утворенням значних позитивних зрушень в інтелектуальному та морально-естетичному розвитку майбутнього вчителя.

Проблема мотивації неперервної освіти педагога є особливо складною на тлі зниження мотивації учнів до навчання, спричиненого безробіттям і невпевненістю в завтрашньому дні, відсутністю вакансій кваліфікованої праці, низькою зарплатою багатьох фахівців з вищою освітою тощо. З іншого боку, апатія учнів і їхнє негативне ставлення до процесу навчання можуть призвести до емоційного виснаження вчителів, провокувати виникнення “емоційного вигорання”⁵ у педагогів. Щоб уникнути цього, вчителю потрібно зробити свої уроки доступними і цікавими, а для цього треба постійно знаходитися в процесі творчого пошуку, вдосконалення своєї методики, впровадження нових освітніх технологій. Таким чином, неперервна освіта педагога є ще й соціально-психологічним чинником його становлення.

Отже, напрошується висновок, що домінуючими в процесі теоретико-методологічної та психологічної підготовки вчителя мають бути особистісно-зорієнтовані технології навчання. Можливості для цього закладені не лише в дисциплінах педагогічно-психологічного циклу, а й у процесі вивчення фундаментальних наук. Значна роль тут відводиться

⁴ Донцов А.В. *Підготовка майбутнього вчителя до неперервної професійної освіти* // Неперервна професійна освіта: теорія і практика / Зб. наук. пр. – Ч.2. – К., 2001. – С.145-148

⁵ Зязюн І.А. *Неперервна освіта як основа соціального поступу* // Неперервна професійна освіта: теорія і практика / Зб. наук. пр. – Ч.1. – К., 2001. – С.15-23.

самостійній роботі студентів, що може бути зrealізованою за умов застосування методу проєктів, технології співробітництва, методики навчання як дослідження тощо, тобто в підготовці вчителя має переважати діяльнісний підхід до навчання.

У цьому зв'язку, ми вважаємо неповним визначення мети діяльнісної теорії навчання, наведене професором Г.О. Атановим. Він вважає, що “вчити людей, звичайно ж, треба заради і для їхньої успішної праці в майбутньому”⁶. Не лише для праці, а й для життя, наповненого задоволенням від праці та її результатів, від спілкування з колегами і учнями, від усвідомлення свого внеску в життя суспільства. Таким вважаємо ми призначення діяльнісного підходу в навчанні майбутнього педагога.

Реалізація його в процесі вивчення різних дисциплін може бути різною, але головним є те, щоб вони спряли формуванню в майбутнього вчителя готовності до активного самостійного здобування і використання знань, наукової інформації в складних соціально-педагогічних умовах, прищеплення навичок неперервної освіти. При цьому “міждисциплінарний статус самоосвітньої діяльності передбачає визначення стратегії наукового пошуку, тобто методологічних принципів організації самоосвітньої діяльності майбутніх учителів”⁷.

З іншого боку, варто зазначити, що обсяг навчальної, методичної, довідкової та іншої психолого-педагогічної літератури сьогодні вже не в змозі забезпечити самоосвіту педагога. Необхідне широке використання ним інформаційно-телекомунікаційних технологій. Маємо на увазі не лише використання пакетів комп'ютерних програм, а й автоматизованих банків даних науково-педагогічної інформації, інформаційно-методичних матеріалів, комунікаційних мереж тощо. Таким чином, для здійснення неперервної освіти сучасний педагог має володіти ще й високим рівнем інформаційної культури.

Тому одним із першочергових завдань вищої педагогічної освіти, на нашу думку, є органічне вплетення комп'ютерних технологій у традиційні та інноваційні технології та методики теоретичної підготовки вчителів. Проте проведені нами дослідження показали, що переважна більшість викладачів не усвідомлюють роль інноваційних технологій у житті сучасного суспільства і в освіті, зокрема. Вони погоджуються з тим, що використання комп'ютерів у навчальному процесі, доступ до джерел

⁶ Атанов Г.А., Пустынникова И.Н. *Обучение и искусственный интеллект, или Основы современной дидактики высшей школы*. – Донецк: Изд-во ДООУ, 2002. – С.211-247.

⁷ Сидорчук Н.Г. *Теоретико-методологічні основи дослідження підготовки майбутнього учителя до самоосвітньої діяльності //Неперервна професійна освіта: теорія і практика* /Зб.наук.пр. – Ч.2. – К., 2001. – С.149-151.

інформації є важливою складовою освіти XXI століття, але до кардинальних змін готові лише 25% викладачів педагогічних ВНЗ.

Очевидно, що проблема комп'ютерної грамотності та інформаційної культури педагога має стати однією з провідних тем науково-дослідної роботи. Підготовка ж вчителів до роботи в сучасному інформаційному просторі має ґрунтуватися на положеннях про значення феномена інформації для розвитку особистості і цивілізації, творчий характер інформаційної продукції, що зумовлює багатоваріантну плюралістичну сутність інформаційного простору, поліфункціональний вплив інформаційних джерел на особистість, необхідність виховання грамотного реципієнта інформаційного простору.

Ефективність роботи вчителів у сучасному інформаційному просторі, на нашу думку, значно підвищиться за таких умов: учителі оволодівають інформаційними технологіями; мають знання про засоби масової інформації та всевітню комп'ютерну мережу INTERNET, специфіку їхнього впливу на особистість, уміють орієнтуватися в інформаційному просторі, добирати необхідну інформацію; володіють методикою застосування найсучасніших інформаційних технологій в навчально-виховному процесі. Усього цього можна досягти лише завдяки постійній роботі в плані самовдосконалення, професійного розвитку тощо⁸.

На завершення зазначимо, що мотивація до неперервної освіти, власне самовдосконалення як професіонала є головним джерелом і рушійною силою підготовки педагога. Це підкреслюється практично в усіх закордонних роботах з даної проблематики⁹. Основи професіоналізму закладає в людині суспільство, що постійно навчає фахівця протягом його життя в різних формах професійної освіти. Але остаточно формує і шліфує себе як майбутнього професіонала сама людина, що, спираючись на соціально прийняті норми праці, водночас намагається визначити свою індивідуальну фахову "нішу", виробляє оптимальні для себе індивідуальні еталони і стратегії професійної поведінки. Завданням педагогічних ВНЗ є лише створення умов для формування в майбутнього педагога потреби у неперервній освіті.

⁸ Гуревич Р.С., Коломієць А.М., Коломієць Д.І. *Формування інформаційної культури педагога в контексті неперервної освіти //Неперервна професійна освіта: теорія і практика* /Зб.наук.пр. – Ч.1. – К., 2001. – С.276-281.

⁹ Norris D. *Transforming Higher Education Unleashing the Power of Perpetual Learners // Proceedings of "The Virtual University?" Symposium.* - The University of Melbourne, 1996.

Роман Гуревич, Алла Коломієць

НЕПЕРЕРВНА ОСВІТА ПЕДАГОГА: МОТИВАЦІЙНІ ЧИННИКИ

Резюме

Система неперервної освіти педагога має бути перенесена на перше місце серед інших функціональних систем суспільства. Одним із головних завдань неперервної освіти є створення наукової бази для системи освіти в умовах, коли народжується інформаційна цивілізація. Сьогодні необхідним є розвиток освітніх технологій, що використовують сучасні інформаційні технології.

Roman Guriewicz, Alla Kolomyjec

USTAWICZNA EDUKACJA PEDAGOGA: CZYNNIKI MOTYWACYJNE

Streszczenie

System stałej edukacji pedagoga ma być postawiony na pierwszym miejscu wśród innych funkcjonalnych systemów społeczeństwa. Jednym z podstawowych zadań stałej edukacji jest stworzenie bazy naukowej dla systemu edukacji w warunkach, gdy rodzi się cywilizacja informatyczna. Obecnie, koniecznym jest rozwój technologii edukacyjnych wykorzystujących współczesne technologie informacyjne.

Roman Gurevich, Alla Kolomiets

THE CONTINUOUS EDUCATION OF TEACHER: MOTIVATIONAL FACTORS

Summary

The continuous education system should be transferred in the first place according to the importance among other functional systems of a society. One of the main practical tasks as the development of a scientific basis for system of continuous education in the process of birth of an information civilization. Today is necessary the development of educational technologies, using modern information technologies.